

FÖLDRAJZTANÁR SZAKOS HALLGATÓK MAGYAR–SZERB ORSZÁGHATÁRSÁV-KÉPZETE – ELŐFELMÉRÉS SZEGEDEN

Balázs Brigitta

Absztrakt: A szegedi földrajztanár szakos egyetemista hallgatók körében készült felmérés a mentális térkép kutatási módszertana alapján történt. A vizsgálat célja betekintést nyerni a földrajz szakos hallgatók Magyarország dél-keleti határvidékéről alkotott mentális képéről, valamint a hiányosságok feltárásával egy a későbbiekben reprezentatív mintán történő vizsgálat előkészítése, módszertani kidolgozása.

Abstract: This preliminary/pilot study aims at determining the geographical topographical knowledge of Hungarian geography teacher university students in Szeged about Hungary's south-eastern border, through mental maps. In addition our survey aimed to the preparation and evaluation of a measuring device that is capable of bringing to the surface this mental boundary images. Moreover this researching investigation of the shortcoming is help us to development of methodology for a later examination.

Kulcsszavak: kognitív térkép, mentális térkép, országhatár, téri reprezentáció, szegedi földrajz tanári szakos diákok

Keywords: cognitive map, mental map, boundary, spatial perception, geography teacher students in Szeged

1. A szubjektív térérzékelés ismertszerzési szerepe (kognitív és mentális térképeink)

Amennyire lényeges megértenünk az ember fizikai környezetét ugyanolyan fontos megpróbálni értelmezni az emberek szubjektív környezetét is, amely formálja az egész világgal és annak részeivel (kontinensek, országok, települések) kapcsolatos képeinket. Így az egyének és kultúrák környezeti érzékelésének vizsgálata egy olyan kutatási területté válik, ahol a valóságos fizikai világ és az egyének e világról alkotott érzékelése közötti különbséget a földrajz tudományágaként a behaviorista és a kognitív geográfia vizsgálja (Sudas–Gokten, 2012). Ezen megközelítések szempontjából a tér az objektív valóság egyfajta szubjektív észlelése, amely részben segíti az egyén térbeli tájékozódását is, amikor a valóságot fejben leképezve kognitív térképek jönnek létre (Cséfalvay, 1990).

Ezen szubjektív térérzékelés során a tér elemeinek észlelését az egyén információtároló képessége, a rövid- és hosszú távú memória működési sajátosságai, a tanulás folyamata, a személyiség, az attitűdök és a környezethez fűződő viszony egyaránt befolyásolják (Poreisz, 2013). Vagyis ezen képességek az egyén fejlődése és a tanulás függvényében folyamatosan formálódhatnak (Uszkai, 2015a). Ennek során az ember az őt körülvevő fizikai környezetről tudati képet alakít ki, megtörténik a külső világ belső leképezése, vagyis saját gondolati terünk, térrendszerünk létrehozása (Cséfalvay, 1990).

Az így létrejött kognitív (Tolman, 1948; Downs–Stea, 1977, 2005) és mentális (Lynch, 1960) jelzővel illetett térképek fogalmát szakirodalmi tudományos

értelmezések alapján (Cséfalvai, 1990; Kiss, 2005; Garda, 2009; Rácz, 2012) a következőképpen különítjük el: a kognitív térképezés során egy komplex pszichológiai folyamat eredményeként kialakul a valóságos térnek egy sajátos értelmezése, a kognitív térkép. A mentális térképezés lényege ennek az egyénben rejlő kognitív térképeknek a feltárása, így az az egyén kognitív térképének adott eszközökkel megjelenített részét képezi (Kiss, 2005). Az előzőekből következik, hogy környezetünk térbeli viszonyainak megértése ezen kognitív térképek alapján történik, s ennek megfelelő kialakítása előfeltétele az egyén navigációs képességének a fejlődésében (Herendiné Kónya, 2007). Lényeges megjegyezni, hogy ez a térkép mindenkinél egyéni lehet, ugyanakkor az oktatás során arra törekednek, hogy ez a „térkép” minél objektívebben képezze le a fizikai valóságot (Farsang, 2011). Tehát a kognitív térképek a legfőbb eszközei annak, hogy azonosítsuk a térrel kapcsolatos érzékeléseket, és különbséget tegyünk fizikai és szubjektív környezet között (Milgram, 1972). Ennélfogva a kutatási kérdések, a térrel kapcsolatos ismeret megválaszolására Didelon et al. (2011) nyomán a kérdőíven alapuló, klasszikus mentális térképezés kulcsinger felidézés módszerét (irányított felidézés) használtam, mely alkalmas a világ különböző tulajdonságaival kapcsolatos ismeretek, személyes készségek értékelésére (Saarinen–Maccabe 1995; Wiegand, 1998).

2. Magyarországi mentális térkép kutatások alap-, közép- és felsőfokú tanulmányokat folytatók körében a szakirodalmi tanulmányok tükrében

Az országképek vizsgálata a mentális térképek egyik fontos kutatási kategóriája. Ezen belül a kutatások három csoportra oszthatók: (1) egy kontinens pozitív és negatív területeinek vizsgálata; (2) szomszédos országok vizsgálata; (3) egy adott országról kialakult kép elemzése (Garda, 2009). Jómagam ide sorolnám be külön kategóriát létrehozva a (4) mentális határ vizsgálatokat is. A továbbiakban jelen írásban ez első kettő és negyedik kategóriába tartozó kutatásból említenék meg néhányat.

2.1. Egy adott terület pozitív és negatív megítélésének vizsgálatába tartozó kutatások

Kiss – Bajmócy szerzőpáros (1996) egyetemi hallgatók (208 fő) mentális térképeit vizsgálták Magyarországra vonatkozóan. Többek között arra voltak kíváncsiak, hogy milyen térbeli képződményeket tartalmaznak az egyetemisták fejében élő térképek, s térképzeteik létrehozásában milyen tényezők játszanak szerepet. Kutatásuk egyik főbb következtetése volt, hogy az egyetemisták tudatából is kikapcsolódnak a hátrányos helyzetű területek, s magatartásuk térbeli viszonyítási pontjai inkább a fejlett, vagy perspektivikus vidékekhez kötődnek (Kiss–Bajmócy, 1996).

Bajmócy – Csíkos szerzőpáros 1995–1996-ban végzett felmérésének célja volt az egyetemi hallgatók véleményének megismerése az európai országok népszerűségére vonatkozóan. Eredményeiket összevetve Csapó Benő és Czachesz

Erzsébet (1995) általános és középiskolás fiatalok körében végzett korábbi vizsgálatával arra a megállapításra jutottak, hogy az egyetemisták véleménye nem sokban különbözött a középiskolásokétól. Tehát az egyetemisták európai országokkal kapcsolatos attitűdjeinek kialakulására meghatározó szereppel bír az alap- és középfokú oktatásban eltöltött időszak (Bajmócy–Csíkos, 1997).

Makádi Mariann (2012) a 6-10. osztályosok tanulók Európa-képzetét vizsgálta a fejünkben élő térképek fejlesztésével kapcsolatosan. Következtetései között szerepel, hogy a diákok térképzete nem tartalmaz maradandó téri ismereteket, tehát az Európához és annak országaihoz kapcsolt tartalmi képzetek alapján hiányosságai vannak a földrajztanításnak. Viszont a szerző cikkében javaslatokat tesz a térrel kapcsolatos tudás fejlesztési lehetőségeire vonatkozóan (Makádi, 2012). S láthatjuk, hogy a mentális térképezés eszköze a földrajzoktatás fejlesztésére is alkalmazható kutatási módszer.

Kincses Áron és Jakobi Ákos 2012-ben megjelent cikkében beszámolt a 2009-2010 között az Eurobroadmap projekt keretében vizsgált 18 ország közül a magyarországi egyetemi hallgatókra vonatkozó (244 fő) eredményekről. A kutatás keretében az egyetemisták véleményét vizsgálták a világról és Európáról, hogy milyen szubjektív képpel vannak a diákok a világ egyes területeiről. A főbb következtetések közül a szerzők kiemelték, hogy a szomszédos országokat sokkal kevésbé szeretik a magyar egyetemisták, mint a távolabb esőket, amelyekről azonban kevesebb információval rendelkeznek (Kincses–Jakobi, 2012).

Egy nemzetközi publikációban Ilkay Sudas és Cemil Gokten (2012) kutatásának célja volt a mentális térképeken keresztül a török geográfus hallgatók Európával kapcsolatos földrajzi ismereteinek meghatározása. Eredményeikkel hozzájárulni kívántak az Európa-kép megértéséhez, a török diákok kompetenciáinak a fejlesztéséhez. Úgy vélik az Európa topográfiai alapismeretek az első lépése annak, hogy elérjék az európai kompetenciák fejlesztését, amit elsősorban a földrajz tanárok tudnak kifejleszteni. Ezért is fontos megtudnunk milyen Európa-kép él a földrajz szakra járó hallgatók fejében, mint a jövő tanáraiban. A részben hiányos ismeretek létét igazolják, hogy a hallgatók térképein meglévő térképzetekként szerepel Csehország és Jugoszlávia megemlítése (Sudas–Gokten, 2012).

2.2. A szomszédos országok vizsgálata

Hazánk Európai Unióhoz való csatlakozása felvetette azt a kérdést, vajon milyen kognitív képpel rendelkeznek az emberek, amit több úttörő tudományos munka is vizsgált hazánkban (Székely, 2002; Székely–Kotosz, 2005). Jelen tanulmányhoz szorosan kapcsolódva például a 14-16 éves magyarországi tanulók szomszédos országainkról? – kérdésre adott válaszok alapján tárták fel a mentális térképeit a hazai tizenéveseknek (Lakotár, 2004). A tanulók Magyarország kontúrtérképét kapták meg, ahol feladatuk hazánk szomszédos országainak berajzolása és megnevezése. A vizsgálat alapján bebizonyosodott, hogy a kognitív térképek kialakításában központi szerepe van az egyén személyes tapasztalatainak, a környezetből szerzett információknak, valamint a médiának (Lakotár, 2004).

Kutatási munkám szempontjából kiemelendő Lakotár Katalin egy másik (2012) vizsgálata, aki az előző kérdést fordított szempontból is megvizsgálta, s felmérte, hogy vajon milyen Magyarország-kép él a határinkon túl, azok közelében élő magyar diákokban. A Magyarország hívószóra kirajzolódott mentális Magyarország térképeken a szerb tanulók válaszai a szerb és nyugat szlovákiai határszakaszon a valóságoshoz közelítettek; addig a romániai tanulók esetében a közös határmente nem volt része a mentális térképeknek. Ugyanakkor a diákok közvetlenül az országhatárokkal kapcsolatos térérzékelésének felmérésével Magyarország és a környező hét ország kapcsán – tudomásunk szerint – eddig még nem foglalkoztak átfogóan, igaz, felmerült a vizsgálatokban a határközelség módosító szerepének a mentális képekben való megjelenése (Kiss–Bajmócy, 1996; Lakotár, 2012).

2.3. A mentális határ vizsgálata

Az országhatárok megnyitása az Európai Közösség országai között hatalmas mennyiségű gazdaság földrajzi szakirodalom megjelenését eredményezte, azonban meglepően kevés írás született az állampolgárok megélt nézőpontjairól (Houtum, 1999). Uszakai Andrea azonban megfogalmazta azt, hogy miért hasznos ezen témakör kutatásával foglalkozni, miszerint a „*mentális határok egyfajta „szellemi korlátként” léteznek a különböző államok lakóinak gondolatvilágában, és ezáltal jelentősen befolyásolják az emberek térfelfogását, közösségi tudatukat és a határon túl élőkről alkotott képet, előítéleteit*” (Uszakai, 2015b: 157). A „mentális határ” fogalom tehát nem más, mint az emberekben kognitívan leképeződő „határkép”, azaz a határ másik oldalának megélése, megítélése, szubjektív képzelete (Uszakai, 2015b).

Hardi Tamás (1999) a tudati tér közeledését és távolodását vizsgálta az osztrák-magyar határszakaszon abból a feltételezésből kiindulva, hogy a bizonyos akadályok általi korlátozó tényezők (folyó, országhatár) következtében a túloldali települést sokkal távolabbinak érezzük, mint azt, ami a mi oldalunkon van. Ugyanakkor Hardi véleménye szerint ez a tudati, mentális távolság módosul az határ átjárhatóságával. Kérdőíves és fókusz-csoportos kutatásában 4-4 osztrák-magyar település lakosságát vizsgálta térképhasználat bevonásával. Eredményeiből kiderül, hogy az akkor újonnan létrejött kis határátkelőhelyek adhatják az alapját annak, hogy a régen összetartozó területek társadalmi szinten újra összekapcsolódhassanak.

Sik Endre és Surányi Ráchel (2015) által szerkesztett Határhatások könyv vizsgálatai a magyar-ukrán, magyar-szlovák hármashatárszakaszra vonatkoznak, a határon átnyúló kapcsolatok, identitás témakörökben. Véleményük szerint a mind interdiszciplinárisra váló határkutatás önálló tudományterületté fejlődött, ahol sokasodnak a határ különleges csoportjaira, hatásaira fókuszáló kutatások: mentális térképek, a határ közelségének a lakosság regionális, etnikai és uniós identitására gyakorolt hatása (Sik–Surányi, 2015). Ezen könyv kutatásaiból emelnék most ki kettőt: Sik Dorka és Szécsi Judit (2015) kvalitatív vizsgálatának célja a régióban élő magyarországi és határon túli fiatalok határról alkotott véleményének a

feltérképezése volt az iskolaiazgatókkal folytatott félig strukturált interjúk és a diákokkal történt fókuszcsoporthoz tartozó interjúk mentén. Vizsgálatuk célja volt felmérni, hogy milyen lehetőségeket és akadályokat jelent a diákok életében a hármashatár, valamint mi az iskolarendszer szerepe a fiatalok migrációs terveinek és jövőképeinek alakulásában. A kutatás a Beregszász, Királyhalmec és Sátoraljaújhely négy középfokú oktatási intézményeiben valósult meg. Eredményeiket tekintve megállapították, hogy a határ, mint téma nem jelenik meg az iskolák profiljában, s a határ közelség ellenére sem tanulnak a gyerekek bővebben a két szomszédos országról. Tehát kutatásuk igazolja, hogy a határ zártsága-nyitottsága a fiatalok életében is meghatározó szerepet tölt be. A szerzők úgy vélik attól, hogy Magyarország és Szlovákia is az EU tagjai a fejekben mégis erős határvonal él a korábbi valós vagy vélt sérelmek és félelmek következtében (Sik–Szécsi, 2015).

Koltai Júlia és Ligeti Anna Sára (2015) a határon túli területek szubjektív közelségét vizsgálta kiindulva abból, hogy az egyén lokális identitásának az alapja a földrajzi közelség. Úgy vélik, hogy a határon élők lokális identitása összetett jelenség, ugyanis a földrajzi teret átszeli az országhatár. Részeredményeiket nézve a területi hovatartozás és a nemzetiségi hovatartozás figyelembe vételével elmondhatjuk, hogy a határ túloldala felé érzett szubjektív közelség nagyon eltérő mintázatot mutat a különböző területek és nemzetiségi csoportok mentén (Koltai–Ligeti, 2015).

Baranyi Béla (2004) a határ (magyar-román, magyar-ukrán) két oldalán élők mentális térképei közötti különbségeket empirikus módszerekkel (kérdőív, interjú) vizsgálta. Külön figyelemreméltó, hogy a kutatása a határ mindkét oldalára kiterjedt, s emellett nem a megszokott metodikát követve valósult meg, hanem a válaszadóknak térkép nélkül, tehát emlékezetből kellett megadniuk a településeket. Az eredmények közlésétől szűkösségi keretek miatt most jelen tanulmány eltekint.

Hardi Tamás 2013–2015 között kérdőíves vizsgálat mentén mérte fel Magyarország valamennyi határszakaszán túl a szomszédos országok egyetemista hallgatóinak véleményét az országuk elhelyezkedéséről, belső struktúrájáról, partnerségi viszonyairól. Vizsgálatának kiinduló gondolati között szerepelt a következő. Térszemléletünket amellett, hogy formálja az a földrajzi hely, ahol élünk és a földrajzoktatás ismereti tárháza figyelembe kell vennünk, hogy szerzett objektív ismeretünket befolyásolják előítéleteink, egyéni tapasztalatink, reflexeink is, mely hatással vannak más államokhoz fűződő attitűdünkre. Az eredmények közlésétől most jelen tanulmány eltekint (Hardi, 2015).

Tehát amint a fentiekből is láthatjuk a szubjektív térérzékeléssel kapcsolatos magyarországi kutatások közül már több is fókuszált a diákok nemzeti, nemzetközi kognitív térképeinek tanulmányozására (Farsang–Jóri, 1999; Lakotár, 2009a, 2009b, 2011, 2012; Makádi, 2012, 2013; Uszkai, 2015a,b). Ugyanakkor tényleges határkép felmérés az integrálódó európai térben diákok körében tudomásom szerint eddig még nem történt, noha Magyarországon különösen magas az ún. államhatár-sűrűsödési metszéspontok száma (Baranyi, 2014), és Magyarország ún. „határ menti ország” (Hajdú, 2000). Ahol is az államhatár, mint korlátozó tényező

befolyásolhatja, akadályozhatja a határ menti, szomszédos környezet megismerését (Hardi, 1999; Baranyi, 2004).

Az elméleti kutatásokat összegezve megállapítható, hogy például a kisebb és nagyobb léptékű gazdasági-politikai határváltozások (Vida, 2013, 2016), a határokon átlépő térértelmezési elvárások aktuálissá teszik annak felmérését, hogy milyen az intézményes földrajzoktatás oldaláról már kész ismeretekkel rendelkező diákok közvetlen környezetükre vonatkozó mentális „térképe”.

3. A szegedi kutatásban résztvevő földrajz tanár szakos egyetemisták mentális térképei

Ahhoz, hogy a határ menti terület középiskolás diákjainak a térérzékeléssel, topográfia ismeretrendszerrel kapcsolatos ismereteit feltérképezsem elsőnek is egy kismintás (11 fő) pilot-felmérést végeztem 2015 őszén a szegedi földrajz tanár szakos hallgatók körében a mérőeszköz (feladatlap) elkészítésének, fejlesztésének a céljaként. Mivel kutatásom fő kérdései a térérzékelésre, ismeretrendszerre fókuszálnak, így jelen dolgozatban a következőket emelném ki: Milyen mentális térbeli képpel bírnak az egyetemisták a határmenti területekre vonatkozóan? Milyen Magyarországgal határos, nem magyar határterületekkel kapcsolatos képpel rendelkeznek? Honnan indul ki a térképi orientációjuk? Milyen földrajzi objektumokat jelölnek? Milyen térbeli eltérés van a tényleges földrajzi helyzet és a diákok válaszai között?

A kontinensek tényleges és viszonylagos fekvésének a felismerése, leírása az intézményes oktatás korai szakaszában, a 6. évfolyam végéig teljesítendő követelmény (Makádi, 2012). A diákok az európai országokkal 7. évfolyamon az Európa országainak természet- és társadalom-földrajza témakör, majd 8. évfolyamon Közép-Európa tájainak és országainak természet- és társadalomföldrajz téma keretében ismerkednek meg, így a diákok ekkorra részleges ország-képekkel bírnak, melyek a közép-és felsőfokú (földrajz) tanulmányok folyamán tovább formálódhatnak. Ennélfogva feltételezhető, hogy a határ mentén tanuló földrajztanár képzésben résztvevő egyetemisták számára nem jelenthet gondot, nagy kihívást a határsáv természetföldrajzi és társadalom földrajzi objektumainak felidézése és bejelölése. Belátható ez annak tudatában is, hogy annak ellenére, hogy igaz az a tény, hogy a felismerés és az emlékezetből történő önálló felidézés igen eltérő gondolkodási szintet jelöl viszont a földrajz képzésben a diákoktól ez joggal elvárható. A bejelöléshez viszont szükséges a feladatlapon található térképi részlet megfelelő értelmezése, az adott térképhez kapcsolódó helyes térfelfogás, hogy mekkora is a kivágott térképi részlet, milyen távolra kerüljenek az objektumok egymástól ahhoz, hogy a fejünkben lévő képzetek a lapra kerülésük után az objektív valósághoz közelítsenek. Jelen esetben eltekinthetünk az ábrázolási, rajzolási készségek fejlettségi szintjétől az objektumok ponttal való jelölésének következtében.

Céлом volt feltérképezni, hogy honnan indul ki a diákok térképi, térbeli orientációja az objektumok bejelölésének kezdetekor, ehhez a feladatlapok kitöltésekor a következőket kértem: „*Jelöld be és nevezd meg emlékezetből az*

ismert földrajzi neveket a magyar-szerb határszakaszt jelölő alábbi térképvázlaton! Tegyéél csillagot ahhoz a földrajzi névhez, melyet elsőként bejelöltél és megneveztél!” Látható, hogy a diákok közel felénél Szeged városa jelenti a kiindulási pontot, de figyelemreméltó, hogy vannak, akik természeti képződményekhez viszonyítanak (Tisza) vagy figyelmen kívül hagyják az utasításokban elhangzó kérést (1. ábra).

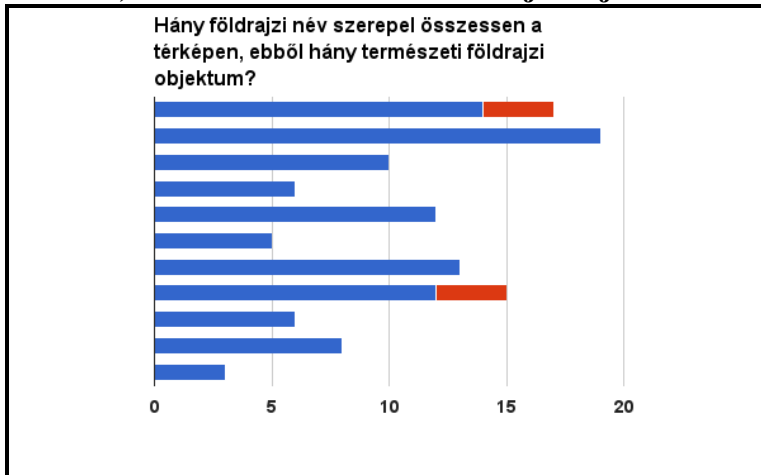
1. ábra: A térképi orientáció kiindulási pontjai

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

A felmérés egyik fő kérdése az volt, hogy milyen mentális kép rajzolódik ki a délkeleti országhatárral kapcsolatosan a diákok képzeteiben. A 11 feladatlapon összesen 108 földrajzi elem jelölése történt meg egy feladatlap kivételével mind a magyar, mind a szerb határszakaszon történő bejelöléssel, ebből 39 féle település (53,85% magyar, 38,46% szerb, 5,13% román és 2,56% horvát), melyek több esetben is megjelentek a mentális térképeken. A legkevesebb bejelölést tartalmazó térkép három, a legtöbb bejelölést tartalmazó térképvázlatok 19 elemet foglaltak magukba (2. ábra), viszont az objektumok közül elenyésző számban jelentek meg természetföldrajzi nevek említései.

2. ábra: Az egyetemisták mentális térképeinek földrajzi névre vonatkozó számszerű adatai, ezen belül a természet földrajzi objektumok megoszlása

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

A diákok által megemlített topográfiai és egyéb földrajzi kifejezések összesített táblázatát az 1. táblázat szemlélteti.

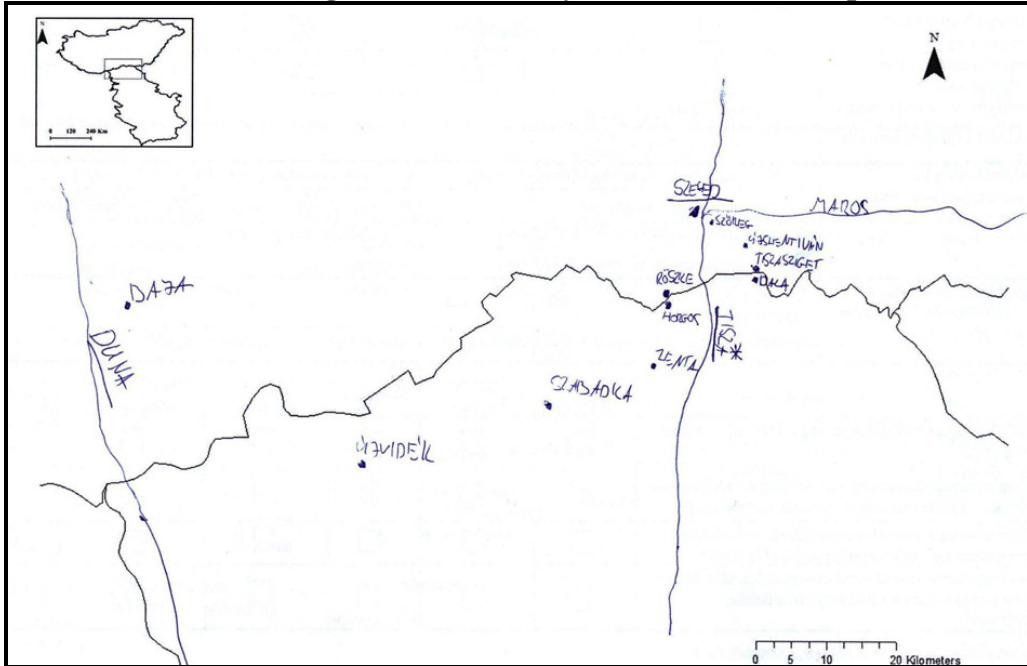
1. táblázat: Az egyetemisták mentális térképein megjelenő földrajzi nevek

	A jelölt földrajzi nevek száma						Összesen
	Nulla	1-5	6-10	11-15	16-20	21+	
Földrajz tanár szakos hallgatók jelölésszáma (fő)	-	2	4	4	1	-	11
Földrajz szakos hallgatók (%)	-	18,2%	36,4%	36,4%	9,0%	-	100,0%
ORSZÁGOK							
Magyarország	1						
Horvátország			1				
Románia						2	
							Összesen: 4
VÁROSOK							
Ada	1	Csongrád	1	Kelebia	3	Mohács	2
Algyő	2	Eszék	1	Királyhalom	1	Mórahalom	2
Arad	1	Gyála	4	Kiskunfélegyháza	1	Nagybecskerek	1
Asotthalom	5	Hajdújárás	1	Kiskunhalas	1	Nagykikinda	1
Baja	4	Hercegszántó	1	Magyarkanizsa	1	Óbecse	1
Balászya	1	Hódmezővásárhely	2	Makó	3	Pálcs	2
Csóka	1	Horgos	3	Mélykút	1	Röszke	11
						Tompa	3
						Zombor	1
							Összesen: 105
Természeti földrajzi objektumok				Egyéb földrajzi elemek			
Duna	2	Maros	1	Pallasi-tó	1	Drávaszög	1
Tisza	2						
							Összesen: 6
							Összesen: 1

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

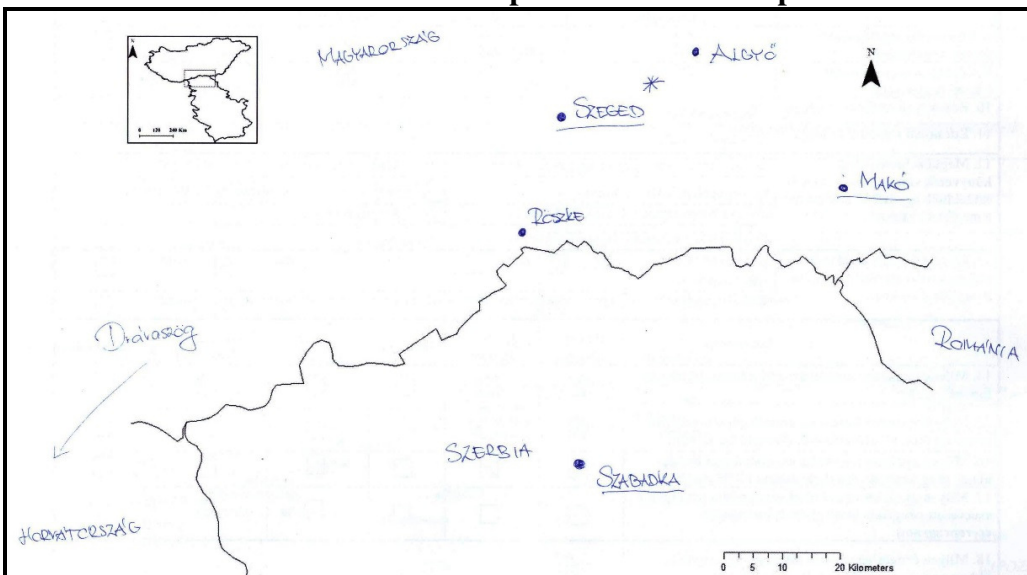
Abban az esteben ha a térképi helyezett, mértarány értelmezés, valamint a térérzékelés szempontjából vizsgáljuk a mentális térképi bejelöléseket, akkor azt tapasztalhatjuk, hogy két csoportra oszthatjuk a hallgatók mentális térképeit: (1) egyfelől azok, ahol az ábrázolásokat tekintve történt a lapon lévő országhatárhoz és mértarányokhoz megfelelő viszonyítás (3. ábra), illetve (2) másfelől, ahol ez csak némiként valósult meg (4. ábra). Szerencsére ez utóbbiból találunk kevesebbet a térképek között, ahol a település objektumok eredeti helyzetükhöz képest szétszórva (szétszóró-típusú) jelennek meg.

3. ábra: Megfelelő téri viszonyítású mentális térkép

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

4. ábra: Szétszoró-típusú mentális térkép

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

Ha megvizsgáljuk, hogy az egyetmesták a tényleges földrajzi helyzethez képest hogyan jelölték településobjektumaikat, akkor a következőt tapasztalhatjuk, példaként említve a 4. szétszoró-típusú ábra jelöléseit. Ahol is a települések egymáshoz viszonyított helyzete megfelelően jelölt, de az eredeti helyzethez képest

a magyar települések északabbi, a szerb település, Szabadka esetében pedig déli eltolódást láthatunk (5. ábra).

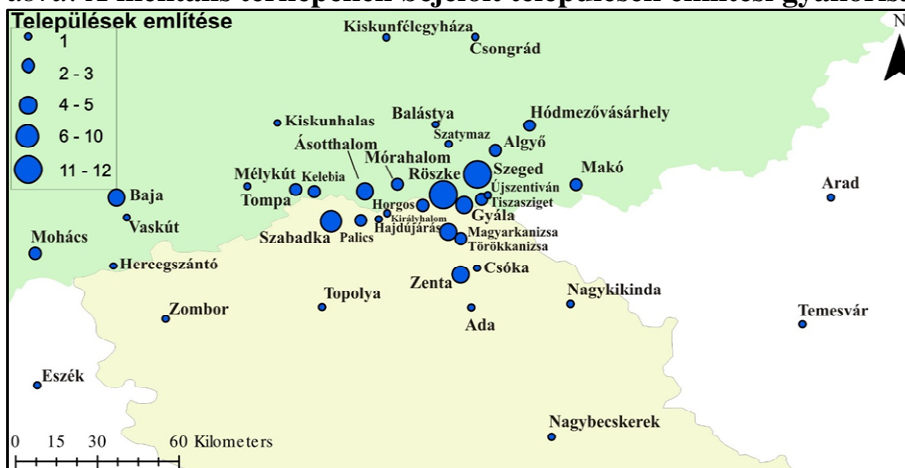
5. ábra: Egy földrajtanár szakos hallgató mentális térképnek térbeli eltolódása

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

Az ArcMap 10.3 szoftver környezetében megvizsgáltuk azt is, hogy az ábrázolt települések milyen gyakorisággal jelennek meg a mentális térképeken. Így elmondhatjuk, hogy összességében a vizsgált területen a legismertebb települések közé tartozik a magyarországi Szeged, Röske, Ásotthalom és Baja, a határon túl pedig a szerbiai Szabadka és Zenta. Ugyanis tíznél többször került említésre Röske, Szabadka és Szeged települések neve a térképeken.

6. ábra: A mentális térképeken bejelölt települések említési gyakorisága

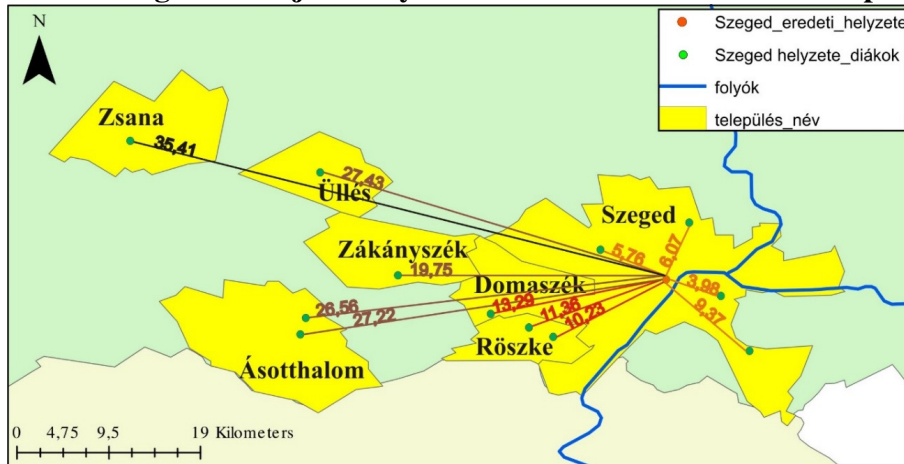

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

Az 5. ábra tapasztalati alapján kíváncsiak voltunk arra, hogy a legtöbbször említett (6. ábra) települések, tehát Szeged, Röske és Szabadka helyzetét hogyan, milyen égtáji, távolsági eltérésekkel jelölték a diákok térképeiken. Ezen térképek elkészítéséhez beszkeneltem az eredeti kérdőíves feladatlapokon lévő

térkép-vázlatokat, majd az ArcMap 10.3 program segítségével kontrollpontok megadásával digitalizáltam be a diákok által megadott település helyeket. A magyarországi települések esetében rendelkezésemre állnak a települések pontszerű adatai mellett a település kiterjedését felölelő poligon típusú adatok is.

7. ábra: Szeged földrajzi elhelyezkedése a diákok mentális térképein

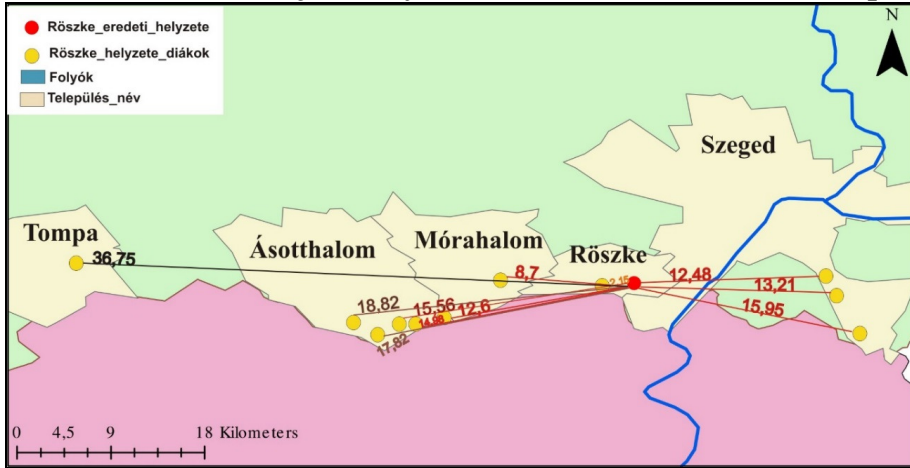

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

A diákok 36,36%-a jelölte Szeged települést annak tényleges településhatárai belülré, ezeket az eseteket jelöltük a térképen narancssárgával. A diákok 27,27%-a Domaszék és Rösztke, a 36,36%-uk Üllés, Zákányszék és Ásotthalom területére helyezte el Szeged települését. A legtávolabbi jelölés 35,41 km-re, Zsana település helyére tette be a várost. Azon diákok közül, akik nem találták el a város tényleges helyzetét kivétel nélkül mind nyugatabbra helyezte el a települést, többségük az eredeti helyzettel egy vonalba (7. ábra).

Rösztke település esetében a diákok közül csupán egy személy jelölte a települést annak tényleges kiterjedési környezetében. A többség ebben az esetben is inkább nyugatabbra helyezte el, a legnagyobb arányban Ásotthalom, majd Szeged területére kerültek a fejekben élő Rösztke térkép-képzetek. A legtávolabbi elhelyezés itt is hasonlóképpen 35–36 km körül mozgott, mint Szeged esetében, ahol is Tompa területére került a település (8. ábra).

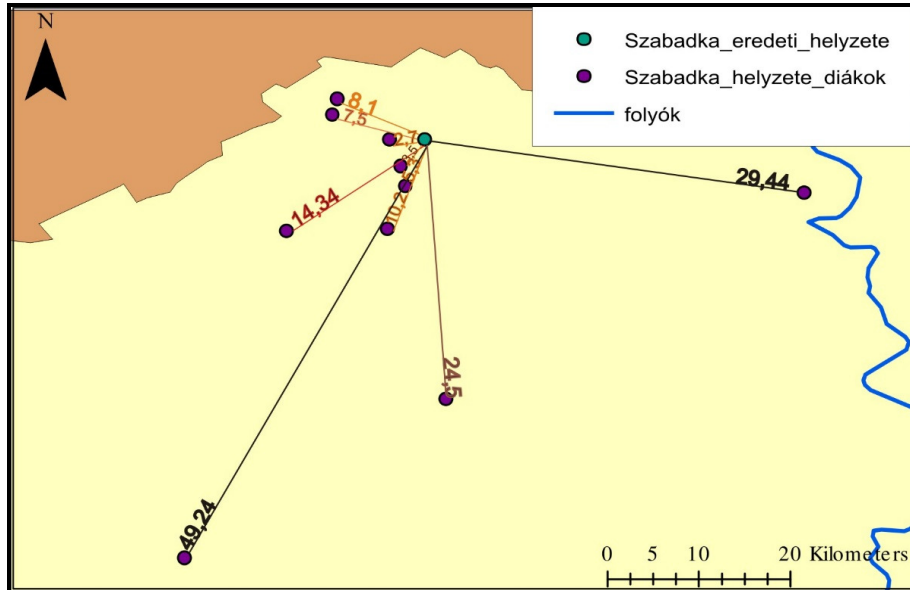
8. ábra: Röszke földrajzi elhelyezkedése a diákok mentális térképein

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

Szabadka település esetében nem állt módomban polygon típusú adatbázis a bejelölések térbeli helyességének eldöntéséhez. Így a távolságok alapján vizsgáltam meg a bejelölt objektumokat. Elsősorban feltűnő az, hogy ebben az esetben is a diákok inkább nyugatabbra helyezték el jelöléseiket, illetve 25–50 km-es eltéréssel is jelölték a várost térképeiken (9. ábra).

9. ábra: Szabadka földrajzi elhelyezkedése a diákok mentális térképein

Forrás: A szerző felmérése alapján (2015)

4. Összegzés

Jelen módszertani vizsgálat célja volt egyrészt egy olyan mérőeszköz térképes feladatának értékelése, mely alkalmas arra, hogy felszínre hozzuk a mentális határképeket. A szegedi földrajztanár szakos hallgatók körében végzett kismintán

történő felmérésnek köszönhetően lehetővé vált a későbbi reprezentatív mintán történő módszertani kutatás metodikai feltárása. A négy részből álló kérdőív egy (1) térképes nyílt és két zárt végű (2) hovatarozás eldöntése, távolságészlelés; (3) attitűd-vizsgálat feladattípust, valamint a (4) háttérváltozók felvételére irányuló kérdéssort tartalmazott. Az első feladattípus (térképi bejelölés) kapcsán megállapítottam, hogy a kérdőíven alapuló mentális térképezéssel kapcsolatos irányított felidézés módszere alkalmas a fejekben élő képzetek feltárására, térképzetek kimutatására, valamint a feladat az instrukciókkal együtt megfelelően alkalmazható a határ menti kérdéskör vizsgálatára. Összességében megállapítható, hogy a kérdőív bizonyos módosítások után alkalmas a középiskolás diákok határ-képzeteinek feltérképezésre is.

A vizsgálat célja volt betekintést nyerni a földrajz szakos hallgatók Magyarország dél-keleti határvidékéről alkotott mentális képéről is. Az egyetemisták mentális térképeinek tartalmi vizsgálatakor azt tapasztaltam, hogy az államhatár merev szerepének oldódása nem jelenik meg az egyetemisták határképzeteiben. Állításomat a következőkkel indokolom: Annak ellenére, hogy a diákok közül szinte mindenki jelölt be nemcsak a magyarországi területen objektumokat az átlagos jelölésszám kilenc objektum körül alakult. Földrajzi tanulmányokat folytatók között ugyanakkor meglepő, hogy természetföldrajzi objektum átlagemléltése még az egyet sem éri el

A felmérés a magyar oldalon történő vizsgálatra korlátozódik, a jövőben egy átfogóbb kutatás részeként tervezem a román, szerb és szlovák állampolgárságú diákok magyar-román, magyar-szerb és magyar-szlovák határszakasszal kapcsolatos térérzékelés-felmérését is, kiterjesztve azt a háttérváltozókkal való összefüggés vizsgálatokra is. Ehhez kapcsolódóan a jövőben célokom vizsgálni, hogy milyen tényezők játszanak szerepet a topográfiai tudás fejlődésére és a térérzékelés kialakulására: mennyiben befolyásolja az állandósult tudást az információs technológiai fejlődés (IKT-használat, GPS). Viszont ezen utóbbi kérdések megválaszolására és tanulmányozására majd a későbbiekben kerülhet sor.

Irodalomjegyzék

- Bajmócy P., Csíkos Cs. (1997): Európai országok népszerűsége egyetemi hallgatók körében. *Iskolakultúra*, (6-7), 71–77.
- Baranyi B. (2004): A határmentiség dimenziói: Magyarország és keleti államhatárai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs.
- Cséfalvay Z. (1990): *Térképek a fejünkben*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Didelon, et al. (2011): A World of Interstices: A Fuzzy Logic Approach to the Analysis of Interpretative Maps. *The Cartographic Journal*, 48:(2), 100–107.
- Downs, R., Stea, D. (1977): *Maps in Minds: Reflections on Cognitive Mapping*. New York: Harper and Row.
- Downs, R. M., Stea, D. (2005): Térképek az elmében – gondolatok a kognitív térképezésről. In: Letenyei L. (szerk.): *Településkutatás II*. Ráció Kiadó, Budapest. 593–614.
- Farsang A., Jóri J. (1999): Adatok a 13–16 éves diákok mentális Európa-képéhez., *A Földrajz Tanítása: Módszertani Folyóirat* (Mozaik Kiadó, Szeged), 7:(4), 10–18.
- Farsang A. (2011): *Földrajztanítás korszerűen*, Geolitera, Szeged.

- Garda V. (2009): Szubjektív térérzékeléssel kapcsolatos vizsgálatok elméleti háttere és alkalmazási területei. *Tér és társadalom*, 23:(1), 43–53.
- Hajdú Z. (2000): A határon átnyúló együttműködés potenciális lehetőségei Magyarország EU-csatlakozása után., In: Horváth Gy. (szerk.): *A régiók szerepe a bővülő Európai Unióban*. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs. 163–173.
- Hardi T. (szerk.) (2015): *Terek és tér-képzetek*. Elképzelt és formalizált terek, régiók a Kárpát-medencében, Közép-Európában. 411 Somorja; Győr: Fórum Kisebbségkutató Intézet; MTA KRTHK Regionális Kutatások Intézete, 9–10.
- Hardi T. (1999): A határ és az ember. Az osztrák-magyar határ mentén élők képe a határról és a "másik oldalról"., In: Nárai M., Rechnitzer J. (szerk.): *Elválaszt és összeköt: a határ. Társadalmi-gazdasági változások az osztrák-magyar határ menti térségben*. MTA Regionális Kutatások Központja. 159–191.
- Herendiné Kónya E. (2007): *Kisiskolások térbeli tájékozódó képességének fejlesztési lehetőségei*. Doktori (PhD) értekezés, Debreceni Egyetem, Debrecen.
- Houtum, Henk van (1999): „Internationalisation and mental borders”. *Tijdschrift voor economische en sociale geografie*, 90:(3), 329–335.
- Kincses Á., Jakobi Á. (2012): A világ a diákok szemével. *Területi Statisztika*, 52:(3), 264–277.
- Kiss J., Bajmócy P. (1996): Egyetemi hallgatók mentális térképei Magyarországon. A mental-map-ek módszeréről, MTA Regionális Kutatások Központja, *Tér és társadalom*. 10:(2–3), 55–68.
- Kiss J. (2005): A mentális térkép., In: Nemes Nagy J. (szerk.): *Regionális elemzési módszerek*. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék MTA ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. 96–98.
- Koltai J., Ligeti A. S. (2015): A határon túli területek szubjektív közelsége. In: Sik E., Surányi R. (szerk.) 2015: *Határhatások*. E-könyv, Hungarian edition. ELTE TáTK és Tárki Zrt., 316–331.
- Lakotár K. (2004): Bennünk "élő" szomszédaink. *Iskolakultúra*, 14:(11), 109–116.
- Lakotár K. (2009a): *Gondolatainkban élő országgépek*. Tizenévesek kognitív országgépei szomszédainkról. Pauz-Westermann, Celldömölk. 128
- Lakotár K. (2009b): Tizenévesek kognitív országgépei szomszédainkról az egyes régiókban. *Területfejlesztés és Innováció*, 3:(3), 27–34.
- Lakotár K. (2011): *A határainkon túli magyar tanulók kognitív Magyarország képe*. Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ Tudományos Közleményei, 18:(Természettudományok 13). 143–149.
- Lakotár K. (2012): Magyarország mentális térképek a határainkon túlról. *Területfejlesztés és Innováció*, 6:(1), 10–18.
- Lynch K. (1960): *The image of the city*. MIT Press, Cambridge.
- Makádi M. (2012): A tanulók Európa-képzete: Egy térbeli intelligencia-felmérés tapasztalatai. *A Földrajz Tanítása Módszertani Folyóirat*, 20:(4), 3–14.
- Makádi M. (2013): A térlátás és a tapasztalatok kapcsolata: Egy térbeli intelligencia-felmérés tapasztalatai. *A Földrajz Tanítása Módszertani Folyóirat*, 21:(2), 3–14.
- Milgram, S. (1972): A Psychological Map of New York City. *American Scientist*, 60:(1), 194–204.
- Poreisz V. (2013): Az objektív és szubjektív térérzékelés vizsgálatának lehetséges módszerei. In: Karlovitz J. T. (szerk.): *Ekonomické štúdie - teória a prax: Gazdasági tanulmányok, elmélet és gyakorlat*. Komárno International Research Institute, Komárno. 369–376.
- Rácz A. (2012): *Szegregáció a fejekben. A statisztikai és a mentális társadalmi-és térbeli elkülönülés vizsgálata Szegeden*. Doktori (PhD) értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- Saarinen T. F., Maccabe C. L. (1995): World patterns of geogephic literacy based on sketch map quality. *The Professional Geographer*, 47:(2), 196–204.
- Sik D., Szécsi J. (2015): Iskolák a határokon, In: Sik E., Surányi R. (szerk.): *Határhatások*. E-könyv, Hungarian edition © ELTE TáTK és Tárki Zrt., 128–157.
- Sik E., Surányi R. (szerk.) (2015): *Határhatások*. E-könyv, Hungarian edition. ELTE TáTK és Tárki Zrt., Budapest.

- Sudas, I., Gokten, C. (2012): Cognitive maps of Europe: geographical knowledge of Turkish geography students. *European Journal of Geography*, 3:(1), 41–56.
- Székely A. (2002): A magyar-szlovák határmenti lakosság és önkormányzatok határképe 2002 nyarán, In: Szónokiné Ancsin G. (szerk.) *Határok és az Európai Unió: Nemzetközi földrajzi konferencia*. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. 271–278.
- Székely, A., Kotosz, B. (2005): A határmenti lakosság határképe az EU-csatlakozás előtt. *Statisztikai Szemle*, 83:(12), 1111–1129.
- Tolman, E. C. (1948): Cognitive maps in rats and men. *Psychological Review*, 55, 189–208.
- Uszkai A. (2015a): Európai országkép kutatások a mentális térképezés módszerével, In: Karlovitz J. T. (szerk.): *Fejlődő jogrendszer és gazdasági környezet a változó társadalomban*. Komárno International Research Institute, Komárno. 95–101.
- Uszkai A. (2015b): Fizikai és mentális határok a társadalmi térben, a mentális térképezés elméleti háttere és gyakorlati kutatásai, In: Hardi T. (szerk.): *Terek és tér-képzetek*. Fórum Kisebbségkutató Intézet, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete, Somorja–Győr.
- Vida Gy. (2013): Az új országgyűlési választókerületi beosztás és a társadalmi igazságosság kérdése, Csongrád megye példáján. In: Józsa K., Nagy Gy., Dudás R. (szerk.): *Geográfus Doktoranduszok XIII. Országos Konferenciája*. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged. 32. dokumentum 1–17.
- Vida Gy. (2016): Az egyenlőtlen politikai reprezentációt létrehozó választási földrajzi hatótényezők mérési lehetőségei. *Területi Statisztika*, 56:(6), 643–659.
- Wiegand, P. (1998): Childrens Free Recall Sketch Maps of the World on a Spherical Surface. *International Research in Geographical and environmental Education*, 7:(1), 67–83.